

Η σχέση ατομικής και συλλογικής μνήμης και η αξιοποίηση της μνήμης στην ιστορική έρευνα.

Η παρουσίαση αυτή αναφέρεται στην μνήμη. Αφού εξετάσουμε την σχέση ατομικής και συλλογικής μνήμης, θα δείξουμε πως οι ιστορικοί χρησιμοποιούν την μνήμη ως πηγή ιστορικής έρευνας. Η προφορική ιστορία έχει καταξιωθεί στην επιστημονική κοινότητα ως μια ξεχωριστή ειδικότητα¹. Πρωτογενής πηγή της είναι η μνήμη, διαδικασία με την οποία θυμόμαστε γεγονότα, εικόνες, εμπειρίες και συναισθήματα από το παρελθόν μας. Για τον ιστορικό ερευνητή σχετίζεται με το άτομο και την κοινότητα. Ανάλογα με τον φορέα της, χαρακτηρίζεται *ατομική* ή *συλλογική*.²

Ως *ατομική μνήμη* ορίζουμε τα γεγονότα της ζωής ενός ανθρώπου όπως παρουσιάζονται νοητικά από τον ίδιο. Είναι η αυτοβιογραφική περιγραφή ενός γεγονότος, με την οποία προσπαθούμε να εξηγήσουμε σε τρίτο άτομο, την σχέση μας με αυτό και τα διεγερόμενα συναισθήματα, χρησιμοποιώντας τις αναμνήσεις μας.³ Είναι «μια κοινωνικά διαμοιρασμένη εμπειρία»⁴ που καθορίζει την ταυτότητά μας⁵ και μας προκαλεί έντονα συναισθήματα.⁶ Λόγω αυτών των στοιχείων, στο παρελθόν, ασκήθηκε κριτική στην χρήση της ατομικής μνήμης στην έρευνα, που όμως αποδείχθηκε λανθασμένη.⁷

Εικόνα 1 Maurice Halbwachs

Η *συλλογική μνήμη* συμβάλει στην κατανόηση της δημιουργίας της ατομικής. Ο όρος προτάθηκε από τον Maurice Halbwachs (1877 – 1945) που υποστήριξε ότι η ατομική μνήμη είναι μέρος ή μια πλευρά της συλλογικής. Η τελευταία, επειδή μας ενώνει κοινωνικά, κυριαρχεί της ατομικής και την επηρεάζει⁸. Η συλλογική μνήμη διαμορφώνεται με την εξέλιξη της κοινωνίας και δεν υπάρχει μια κυρίαρχη. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που προτάθηκαν διάφορες μορφές συλλογικής

¹ Ρ. Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Κ. Μπάδα, Ε. Νάκου, Π. Πανταζής, Π. Χαντζαρούλα (επιμ) (2013). *Γεφυρώνοντας τις γενιές: διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιοιστορίες*. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Βόλος 25-27 Μαΐου 2012, e-book: <http://www.epi.uth.gr/index.php?page=publications1>, σ. 286

² L. Abrams (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 114

³ ο. π. , σ. 124.

⁴ ο. π. σ. 114

⁵ ο. π. σ. 119

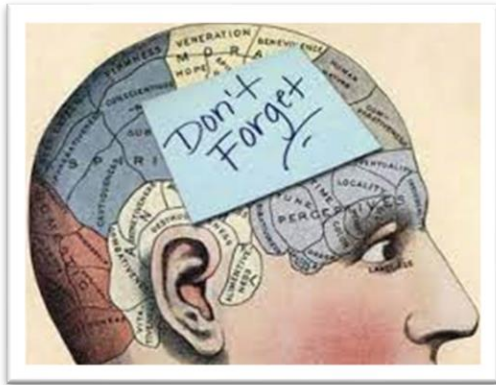
⁶ ο. π. σ. 126.

⁷ ο. π. σ. 124

⁸ ο. π. σ. 136-137

μνήμης ανάλογα με τον φορέα και τον σκοπό που εξυπηρετεί (λαϊκή, ιστορική, κοινωνική, δημόσια).⁹

Οι τρόποι που θυμάται ένας άνθρωπος επηρεάζονται «από δι-υποκειμενικές σχέσεις, διαμορφώνονται από αφηγηματικές δομές και μορφές και εκφράζονται σε επιτελέσεις». ¹⁰ Αυτό δείχνει ότι η ενθύμηση εμπειριών από ένα άτομο σχετίζεται και με ανάκληση στοιχείων από την συλλογική μνήμη. Στις συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας συναντάμε έναν συνδυασμό ατομικής και συλλογικής μνήμης.¹¹

Ο Alessandro Portelli (1942 -) θεωρεί ότι ατομική και συλλογική μνήμη συνυπάρχουν αλλά δεν αλληλο-εξαρτώνται. Οι James Fentress (1763 – 1843) και Chris Wickham (1950 -) προτείνουν μια διαδικασία, την *ενάργεια* της ομιλίας ή της γραφής σχετικά με τις αναμνήσεις, μέσω της οποίας η ατομική γίνεται συλλογική μνήμη. Ο Graham Smith προτείνει τον όρο *διαδραστική μνήμη* όπου η ατομική δεν είναι πάντα μέρος της συλλογικής και την θεωρεί ως «προϊόν μιας ενεργητικής ενασχόλησης (του ατόμου) με κοινωνικές διαδικασίες»¹².

2

Σε κάθε περίπτωση ο ερευνητής της προφορικής ιστορίας οφείλει να αναδείξει την επίδραση της ατομικής στην συλλογική μνήμη και αντίστροφα¹³ και ότι οι αφηγήσεις εκθέτουν την ζωή του ατόμου αλλά και των μελών της κοινωνίας που εμπλέκονται στην αφήγηση¹⁴.

Η μνήμη ως ιστορική πηγή

Ο ερευνητής ρωτώντας ζητά να μάθει τι συνέβη, τι αισθάνθηκαν, πως ανακαλούν τις πληροφορίες στην μνήμη τους και από ποια δημόσια μνήμη τις ανακαλούν οι ερωτώμενοι. Η μνήμη είναι μια διαδικασία ενθύμησης, όχι

⁹ ο. π. σ. 138-140

¹⁰ ο. π. σ. 113

¹¹ ο. π. σ. 127

¹² ο. π. σ. 144-146

¹³ ο. π. σ. 142- 143

¹⁴ Ρ. Βαν Μπούσχοτεν, ο. π. σ. 237

απλά ανάκληση εμπειριών και γεγονότων. Είναι ενεργητική διαδικασία δημιουργίας νοημάτων και συνεπώς οι αναμνήσεις είναι ενδεχόμενες. Κατά την Annete Kyhn «δεν είναι καθαρή εμπειρία ή καθαρά γεγονότα». Δεν είναι αξιόπιστη.¹⁵

Το ζήτημα της αξιοπιστίας της μνήμης ως πρωτογενούς πηγής απασχόλησε τους ιστορικούς και πολλοί επέκριναν την χρήση της τοποθετώντας την χαμηλά στην ιεραρχία των πηγών. Ο Paul Thompson (1935 -) στο έργο του *Φωνές από το παρελθόν*, αντικρούει τις επικρίσεις και δείχνει ότι όλα τα τεκμήρια είναι κατασκευασμένα. Η μνήμη δεν μπορεί να ελεγχθεί αντικειμενικά για την αξιοπιστία της¹⁶ αλλά μπορεί να είναι πηγή πληροφοριών ακόμη και αν προέρχεται από τραύμα¹⁷.

Η παρούσα παρουσίαση είχε ως αντικείμενο την μνήμη. Ασχοληθήκαμε με τον ορισμό της *ατομικής* και *συλλογικής* μνήμης και την σχέση μεταξύ τους και εξετάσαμε την μνήμη ως πηγή ιστορικής έρευνας.

Βιβλιογραφία

- L. Abrams (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσοτεν. Αθήνα: Πλέθρον.
- Ρ. Βαν Μπούσοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Κ. Μπάδα, Ε. Νάκου, Π. Πανταζής, Π. Χαντζαρούλα (επιμ) (2013). *Γεφυρώνοντας τις γενιές: διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιοϊστορίες*. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Βόλος 25-27 Μαΐου 2012, e-book: <http://www.epi.uth.gr/index.php?page=publications1>.
- Ρ. Thompson (2008). *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα, Πλέθρον.

¹⁵ Abrams ο. π., σ. 113-114

¹⁶ Ρ. Thompson (2008). *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 157-205

¹⁷ Abrams. ό. π., σ. 131-136